

14 I. VAVPOTIČ: EPILOG „JUGOSLOVANSKI RAZSTAVI“ V PARIZU.

I. VAVPOTIČ:

EPILOG „JUGOSLOVANSKI RAZSTAVI“ V PARIZU.*

Rane, odprte rane — sumnje in slutnje — zakaj ne iz oči v oči!
„Razkolnik!“ mi boste zalučali kamen.

Naj tedaj grem in objamem po vrsti vse v vesoljnem odpuščajočem objemu in jih kličem brate, ki so me brata zatajili?

Pozabili bomo in odpustili, kakor odpušča brat bratu — toda preden si sežemo v roke v splošni organizaciji, kakor jo sanjajo in snujejo naši tovariši in prijatelji onstran Sotle, razkrijmo jim odkrito brez srda, toda z možato zavestjo prepričanja bolešt naše rane — nezaupanje do bratstva bratov.

Ne govorim iz užaljenega rahločutja. Za me ne gre, ker sem samemu sebi najstrožji sodnik in vse drugo kot zamaknjen v lastno delo. Govorim za tovariše, ki so doslej molče prenašali storjeno jim krivico.

Naj li bomo Slovenci res tako „zeleni“, da naj naprtimo vse le Francozom? Pa recimo, da se motimo, da so nas Slovence Francozi upravičeno prezrli — odkod ta doslednost pisanja v vseh kritikah in člankih vesoljnega pariškega časopisja od največjega bulvarnega dnevnika do zakotnega predmestnega večernika, doslednost, ki se krije povsem s prozorno topografijo jugoslovanske umetnosti v Michelovem eseju. Kdo je bil Michelov informator? Italijan, ki prav ničesar o nas ne ve. Francoz, ki ve še manj, kak sumljiv podrepnik knjaza Nikite, katerih žal ni manjkalo? Dvomim. Informacije so izhajale iz naše srede, prikrojene vse tako, da so dosledno zabrisale vsako sled o Slovencih.

Naša sreda — tako živo se je spominjam. Vrtoglavo visoka okna, nebotična. Svetloba lije v pramenih, odbija se od rdečega protistenja, da bolijo oči, ob stenah, predelih vse vprek prislonjene slike, mape, okvirji, nekaj jih že visi po stenah, tak pêle-mêle, dolgi, predolgi hodnik, tam prav v ozadju visoka, sloka, melanholična

* Nekaj komentarja Michelovi „Préface“, priobčeni v „Ljublj. Zvonu“, 1919, 591—598.

I. VAVPOTIČ: EPILOG „JUGOSLOVANSKI RAZSTAVI“ V PARIZU. 15

postava mirno drsajočega Krizmana, mrk, nem, čelo nagubano, domotožje v akutnem stadiju, — nedostopen, besen nase in na vse —, tam v tihem razgovoru s plavolasim Vankom naš ljubeznivi Babić z otožnim smehljajem svojih lepih lic, dalje ob oknu — centralna kurjava jih je zvalila tja — gruča mlajših „neodvisnikov“, žive, burjaste geste, da jih je veselje gledati, mali sijajni in simpatični enfant terrible — seveda najmanje anarhist — Dobrović, ki razvija najnovejšo teorijo modernega eklekticizma, elegantni, mirni, skoro dostojanstveni literat in esteta Ibrovac, duša in mozeg našega podjetja, tolmač, impresarijo in tajnik, vse obenem, vendarle strašno dober dečko, in Miličić, elegični primitivist v pesmi in barvah, malce zaljubljen v svoj lepi jaz, še zaljubljenjši v svoj talent, malo od zgoraj nas motri, nas druge pariše, pripušča še Meštovića, priznava se pa k modernim gotikom švicarskega plemena.

Krog mogočne mize v osrednjem, Bukovčevem, predelu — na mizi noč in dan trebušasta karafa vode, iz katere pa nisem videl še nikogar piti — zaviti v goste megle cigaretne dima v širokem fotelju mojster Bukovac sam, droben, rdeč, z žarečo plešo, v gestah pravi južnokrvni Dalmatinec, ima glavno besedo, ki izzveni vsako minuto v francoščino ali češčino pristnega dalmatinskega narečja, antipod Meštovićeve in vsega, kar diši po les Fous, skregan z ekspresionisti in primitivisti, razdražen in razočaran, pa vendar ljubezniv, poleg dobrodušni, postrežljivi in ljubeznivi očka Čikoš, tudi užaljen, razočaran, razočaran od Pariza bolj še kot mi vsi — prav vsi —, o to neozdravljivo domotožje sredi bulvarov! Široko zleknjen v naslonjalu, tako živo me spominja pokojnega Groharja, elegični Rosandić, tih, zamišljen, Meštovićeve desna roka, in še en užaljenec, ki pa stojično prenaša verdikt mladine in ji vendarle narekuje svojo voljo, častiljvi Jovanović, prekrasen star dečko, da ga je veselje gledati, snežnobel, jabolčnolic, ves samo zdravje in svežost, da bi še danes zapeljal dekle.

In vidim ga večnega miritelja in spravitelja, pod črnim visokim baržunastim klobukom povešenih krajcev, oči črne kot oglje, žgoče kot plamen, prodirajoče v dušo, da ne preneseš pogleda, oči hipnotizerja, bledih, koščanih lic, še koščenejšega orlovskega nosu, redkih črnih, povešenih brkov in drobne bradice, sam ves droben, skoro breztelesen, in vendar ves nerv in energija in dasi prekipevajoč južnih gest, bogatih besed in še bogatejšega duha — na dnu duše na smrt otožnega Ivana Meštovića. Za vsakega ima prijazno besedo in naredi naj vsem uslugo, vsem prav. Ni dobro biti slaven.

16 I. VAVPOTIČ: EPILOG „JUGOSLOVANSKI RAZSTAVI“ V PARIZU.

Živ kontakt med skupinami, še ga vidim urnih kretenj, naglih korakov, v polni kapetanski uniformi, gospoda Branka Popovića, kapetana in slikarja. Povsodimož, takorekoč mešetar, sprejema v svojem oficirskem dostojanstvu posete radovednežev in žurnalistov, predstavlja, seznanja, igra cicerona in tolmači. Vrhovni gospodar je dvojici srbskih vojnih invalidov, portirja in varha, krasnih, vrljih dečkov, s katerima smo kamaradili, kot da sta od našega ceha.

Ne meneč se za brezplodne debate, ki so ponajveč izzvenele v politiko, pa se je smukal naš Zorman krog naših slik, prestavljal, razvrščal, spletal žice in obešal.

„Ali se pokažemo slovenske umetnike in razstavimo enotno, ali pa pojdemo“, tako sva se bila odločila — kajti, ko sva prišla, nisva bila ni malo razočarana. Na zavlačevanje naših potnih listov niti ne spominjam — dasi mi je to še danes uganka. Kratko, ko sva prišla, je bila že vsa umetniška Jugoslavija izven Slovenije zbrana v senskem Babilonu, naša pošiljatev razpremljena v Petit palais-ju, povrhu pa tudi vnovič prejurirana — brez nas, dasi so prošle vse umetnine že v Ljubljani strogo jury. Zaradi forme in ker bi taka netaktnost le preočito bila v oči, so me pozvali naknadno, ko je došlo nekaj zakasnelih kiparskih pošiljatev, v jury za kiparje in v organizacijsko komisijo. Pribijem pa, da ni bilo dano slovenskima zastopnikoma udeležiti se končnoveljavne jury za vse jugoslovanske umetnine, dočim so o nas odločevali izključno le naši srbski in hrvaški tovariši in to več ko mesec dni pred otvoritvijo, ne da bi pričakali našega pravočasno javljenega jim prihoda. Tako se je zgodilo, da je zagledala luč razstave od vposlanih okroglo 70 slovenskih umetnin — le približna pelovica — „zaradi nedostajanja prostora“, ki je res nedostajal, dočim se je šopiril na marsikateri steni umotvor, za katerega bi kot juror pač ne bi bil hotel sprejeti odgovornosti.

Drugi dan po našem prihodu — čudom sva se čudila — kajti prejšnji dan so slonele naše umetnine še vse po kotih — najdeva že v zgodnje jutro slovenski predel že popolnoma urejen — slike liki sardinam v škatli od vrha do tal in od tal do vrha — pravcata špicerija; komu se je tako mudilo? Zorman, sukno dol, zavihanih rokavov na delo; umljivo, da sem mu sekundiral — „vse zopet dol in preobesiva“: Mimogrede vprašan prof. Bukovca, kdo je imel tako malo okusa. „Co chcete, vždyt' je to vyborné, uspořadal jsem to sam“, odgovoril mi je v hrvaški češčini. Odšla sva oba dolgih obrazov, dasi mi pozneje tega ni zameril. Res je bila tesna za prostore; za dobre stvari pa je bilo prostora še odveč. „Dajte nam vsaj dvoje predelov“,

I. VAVPOTIČ: EPILOG „JUGOSLOVANSKI RAZSTAVI“ V PARIZU. 17

sva moledovala. Nemogoče. Pristala sva, da pomešamo slovenske stvari med ostale. Premestil sem tedaj vsa lastna dela v bratske oddelke, slediti so morali še drugi. Ugnana sva zahtevala vsaj prostorček in pol. Tudi to so nama odbili in tako je ostalo pri edinem slovenskem prostorčku, ki sva ga priredila kot sveto kapelico, okrasila z najlepšim, kar nam je ustvarila slovenska moderna: Grohar, Jakopič, Vesel, Sternen. Veliko za gurmana, pa malo za publiko, ki se je gnetla pred Bukovčevimi lepoticami iz medu in slasti.

Dasi mi je odkrito priznal Babič, za pokojnim Kraljevičem očito najjačji in najsmelejši slikarski talent med Hrvati, da hodi študirat in občudovat vsak dan solčno Jamovo sliko iz Strossmayerjeve galerije, dasi mi je v razgovoru potrdil Meštrovič sam prioriteto kvalitete slovenskih slik, in pravtako se Meštroviću izrazil tudi slavni Besnard, je vendarle nekoč padla pikra beseda o našem nazadnjaštvu, o historičnosti in dvajsetletni zastarelosti naše moderne.

Kritiki vso svobodo in najmlajši niso najslabši kritičarji, ker intuitivni in preroški! Pa potrkajmo pri sebi — smo li res zaostali?

V formi izražanja sigurno, v idejni koncepciji, katere smo se do slej po Mutherjevem in Gräfejevem evangeliju kot literarnega balasta otresali, še sigurneje. Stilistična forma, danes edino zveličavna, dematerijalizacija in epični koncept kot predmet, vse to je last elastičnega Zagrebčana, lahko sprejemljivega Dalmatinca, vse brez viharjev in notranjih bojev.

Kako vse drugače okorni, težkopadni Slovenec! V stilu niti najmanjšega poizkusa, izvzemši par grafičnih pripetljajev. Karakteristikon vsega našega dela: iskanje, iskanje in zopet iskanje, nemir, razbitost analize — naši najsijajnejši umotvori ostajajo študije, elan, ki hitro omaga — odraz najkrutejšega boja za vest in obstanek. To čudovito notranje poštenje je ono, kar naklanja slovenskim umetninam čar absolutne kvalitete, pa naj si bo vnanji lik še tako staromodni. Kdo je kdaj vprašal za moderniteto ali amoderniteto Giotta, Rembrandta ali Van Gogha! Iskrénost notranjega nagiba, poštenost ravnovesja med hotenjem in izražanjem je vse in edino dobro!

Da se nismo prerili do stila, za to je stotero vzrokov, več vnanjih kot notranjih; ni moj nalog o njih tu razpravljati. Če pa se kdaj povzpne do najvišje forme ustvarjajočega izražanja, se bo zgodilo, ne ker moda tako veleva, tudi ne iz potrebe akomodacije zapadnim okusom, marveč edinole iz notranje potrebe! Prepričanje, poštenje in vest, to troje je, dasi morda okorna, vendarle edina tradicija slovenske upodabljaljoče in samo preko tega mostu pelje pot v višine.

18 I. VAVPOTIČ: EPILOG „JUGOSLOVANSKI RAZSTAVI“ V PARIZU.

Dobro, recimo tedaj, da smo zaostali, a kaj tedaj opravičuje, da se opremi n. pr. ilustrirani razstavni katalog z edino reprodukcijo slovenske slike, Strnenove Magdalene, in da je potrebovalo opetovanega drezanja, da ste sprejeli v drugo izdajo še Groharjevo delo na polju! In kaj nadalje opravičuje, da se član akademije, odlični naš prijatelj André Michel, v svojem predgovoru, posvečenem zvečine, in to po vsi pravici, Meštrovicu, spominja tako le mimogrede s kratkim, suhim stavkom Slovencev, o katerih piše: „Slovenci so se bili izšolali pred vsem pri Ažbetu, Slovencu, ki se je bil izobrazil v Parizu in pozneje ustanovil v Monakovem šolo, iz katere so izšli Vesel, Jakopič, Grohar, Jama, Murat, Nadežda Petrovičeva“ (v nadaljevanju govori izključno le o hrvatskih in srbskih umetnikih)! In kaj naposled opravičuje, da so vse francoske kritike, pa prav vse, ne izvzemiši „Journal des Débats“, zamolčale dosledno naziv: Slovènes! Večina jih je govorila o srbski umetnosti, mnogo njih tudi o jugoslovanski, hvala bogu, pa tudi o hrvatskih in dalmatinskih umetnikih — samo o slovenskih izvzemiši edino „la République de l'Oise“ od 9. maja, kjer govori Lebesgue tako mimogrede tudi o Groharju in meni, — molči vse časopisje, niti enega imena, prav kakor na povelje. Pa naj si razstavlja Strnen kar celo kolekcijo najizbranejših svojih del, Vesel čudovito ubrana svoja največja platna, Jakopič, Grohar, Jama najboljše, kar premorejo naše galerije, Tratnik grandiozne slepce — časopisje molči kot grob, navaja pa imenomoma malodane prav vse srbske in hrvatske umetnike.

Zamolčati Veselovo svatbo, Jakopičevi sestri in zeleni pajčolan, Strnenov korzet in akt, Groharjevo pomlad in delo na polju, pa skoro v vsakem drugem člančiču s pohvalo navajati oba portreta Branka Popovića, ki je brez dvoma dober kapetan in vojak, — diši po precejšnji neskladnosti! Odkod ta pojav? Naj imajo zopet Italijani prste vmes? Dvomim, da bi Italijani res tako ločili med nami in brati. Navajam naj le naslednji izbruh v — kakor vse francosko časopisje, — od Italijanov še posebno pitanem „Charivari“ 27. aprila.

„Polastili se nas bodo! Nas že imajo! Ne dovolj na tem, da nas dolgočasijo s svojimi zahtevami, ki sigurno nikogar ne interesirajo, glejte, sedaj so prišli, da nas zastrupijo še s svojo umetnostjo (?). Kdo tako? No, Jugoslovani. Da, ti častivredni divjaki so zagrešili slikarijo (in kakšno slikarijo!), pa tudi kiparijo. Umetniške tvorbe Zulov ali Kafrov so na dolgo in široko prekoračene in preljubeznivo so prepustili celo Petit palais tem mladim mazačem; se li ne pravi to norčevati se iz celega sveta? Ker pa niso imeli časa, da zabari-

I. VAVPOTIČ: EPILOG „JUGOSLOVANSKI RAZSTAVI“ V PARIZU. 19

kadirajo prav vso palačo, so jo izpolnili s špansko slikarijo, ki je vsaj slaba in zabavna in nas sponunja srečnih dni salona „Neodvisnih“. Kadar nam bodo vladali gospodje proletarci, mogoče, da bo ta (jugoslovanski) način slikarstva postal oficijalen, toda ali bi dotlej ne utegnili imeti malo usmiljenja z nami?

Da pookrevamo od naših razburjenj in brez dvojbe, da zabranijo občinstvu, ki zahteva vrnitve vstopnine, da ne polomi turniketov, so razstavili na dvorišču — dobro za vlago — prelestne gobeline po Goyevih kartonih in v malem kotniku knjigovezbe, gravure in tiskovine iz 18. stoletja. Dosti malo, toda vendarle nekaj tolažbe za tolikanj strahot.“

Da ne bo kdo tega napak tolmačil, poudarjam, da piše vse ostalo časopisje, dasi v tujih službah, vendarle dostojno in spoštljivo in marsikak članek prekipeva naravnost odkritega občudovanja.

Pa k stvari, kako naj si to tolmačimo? Na zunaj politična, ta razstava tudi v svojem notranjem ustroju ni ušla političnim strastem. Spominjam samo na obče znano epizodo, ki bi bila kmalu pokopala vso prireditelje. Postavili so nas pred ultimatum — ali srbska ali nobena; pripominjam, da je bil to ultimatum mesta Pariza in postulat vnanjega ministrstva. In naš odgovor: jugoslovanska ali nobena! In zasluga gre odločnemu nastopu Meštrovičevemu, poslaniku Vesniću in našemu vnanjemu ministru, da smo izvojevali „jugoslovansko“.

V živem spominu pa mi je še, da je na takratnem kaj burnem sestanku edini gospod kapetan Popović zastopal — po današnji politični orijentaciji — radikalno mnenje, da je pač vse eno, ali srbsko ali jugoslovansko, ali srbska ali jugoslovanska zastava.

In isti gospod je nekega lepega jutra tik pred otvoritvijo jovijalno, kot je bila njegova navada, razprostrl pred nami krtačni odtisek Michelovega uvodnika. Nikogar od naju dveh Slovencev niso prej o stvari obvestili, nikogar naju povprašali za morebitne podatke, ista igra kot z reprodukcijami za katalog, dovolili so nam le nekaj novih okvirjev in popravi na odborov, oziroma državni račun. Dovolili so mi vpogled v krtačni odtisk. In čital sem in lastnim očem ne verjel, ko sem čital, da je bil Ažbe — Čeh. V naglici smo to popravili, popraviti se pa ni več dalo, da ni bil Vesel Ažbetov učenec, marveč njegov vrstnik in prijatelj. Seznan sem tedaj, da je podal vse informacije g. Michelu g. Popović kar na lastno pest, na kratko sploh vse informacije. Da je „Préface“, v kolikor se tiče Meštrovića, varijanta Popovičevega in Ibrovčevega eseja o Meštroviću v „La Patrie Serbe“, priznava v opazki g. Michel sam.

Očitali mi boste, da sem malenkosten. Teda: iz Michelovega predgovora so notorično črpali vsi francoski kritiki (pišejo skoro do malega vsi — razen par samostojnih izjem — v frazeologiji in mentaliteti Michelovi), in le tako je prišlo do usodnega molka, usodnega radi tega, ker si ga bode tolmačilo naše nepoučeno občinstvo po svoje.

Poklicali ste nas bili Slovence, a ko smo prišli, kakor da nismo bili dobrodošli. Ne obtožujem, ker med vami so bile in so še krasne duše, razkriti sem vam hotel le našo doslej nemo boleost.

In kje naj iščem izvora in nagibov za tako izrazito omalovaževanje, če ne v skritih koreninah plemenskega egoizma, ki danes tako žalostno razkraja naše mlado državno telo.

In naj ostane tako med nami vnaprej, med nami, ki naj nosimo bakljo prosvete pred množicami, med nami, ki smo poklicani označevati dobro in lepo?

Razkrita rana, ozdravljena rana! Ne bodi srda med nami! Pridite k nam odkriti, iskreni, v iskanju večne lepote se najdimo! To bodi naša organizacija, srčna in silna in lahko nam bo graditi katedralo, zasanjano svetišče na posvečenem Kosovem polju!

C. GOLAR:

POMLADNI SEN.

Moja deklica je Majda,
lepa kot pomladni sen —
čist oči je njenih plamen
in kot solnce je ognjen.

Trgal, trgal bi do jutra
njenih usten rdeči cvet,
dihal sladki vonj dekliški,
v mrežo njenih las ujet.

Gledal bi in vedno ljubil
njene žametne oči —
in bi mislila planina,
da pri meni zarja spi.

 In to je v resnici pesnik
Okroglo; kvaterno
peto, 28/2/1920
5